

A kánon folyton változik...

SZÖRÉNYI LÁSZLÓVAL BESZÉLGET NÓVÉ BÉLA

Most, hogy a „Reneszánsz Év” véget ért, miben látni valódi hozadékát a kutatások, publikációk terén?

Nehéz erre felelni, mivel számos kiadvány még javában készül és a tudományos tanácskozások sora is épphogy véget ért. Februártól novemberig mindenesetre számos konferenciát rendeztek itthon és külföldön a reneszánsz jegyében, s ezek többségén én is részt vettem. Az első még 2008. február végén volt a budapesti Olasz Intézetben; teljes anyaga azóta meg is jelent a *Nuova Corvina* folyóirat dupla számában. Ez igen jól sikerült, főként diplomáciatörténeti érdekű tanácskozás volt, kiváló olasz kutatók részvételével, ahol számos újdonság hangzott el Mátyás külpolitikájáról. A legnagyobb eseményre kétség kívül májusban került sor, az ELTE és a Collegium Budapest közös rendezésében, ez jobbára történész fórum volt, számomra is sok új, érdekes adalékkal, az eredménye pedig egy többnyelvű, vaskos kötet lesz, amely, úgy tudom, magyarul is megjelenik. Feltétlen említést kíván a 16–18. századi Mátyás-hagyománynak szentelt két nagy Vár-béli kiállítás is, melyekben, gondolom, a közönség számára is az volt a legfőbb újdonság, hogy egyszerre próbálták bemutatni a reneszánsznak nevezett klasszicizáló ízlést a gótikával – amely már Mátyás kultúrpolitikai szándéka szerint is együtt élt –, valamint ezek utóéletét, sajátos elhajlásaikkal és összeéréseikkel. E két reprezentatív kiállításhoz gazdagon illusztrált, komoly katalógusok is készültek, az egyes művészeti ágakat s a főbb témaköröket bemutató tanulmányokkal. Emellett voltak külföldi vagy külföldi kezdeményezésű fórumok is. Novemberben például két nagy konferenciát is tartottak: az egyiket Rómában – ez a főhatalom jelképrendszerét vizsgálta Mátyás korában a magyar és más európai hagyományokat egybevetve –, a másik Nápolyban, ahol nemcsak magyar és olasz tudósok, hanem horvátok is szép számmal voltak, hiszen a Hunyadiak kora éppoly elidegeníthetetlen része a horvát nemzeti múltnak, akár a miénknek. E két utóbbi tanácskozás anyaga is még csak ezután jelenik meg.

Mátyás királlyá választásának 550. évfordulóján tavaly te mondtál ünnepi emlékbeszédet az Akadémia dísztermében. Miféle régi és újabban feltárt vonásokat visel magán a 21. századi Mátyás-portré?

Ezt a beszédet a kiváló történész, Kubinyi András kellett volna hogy elmondja, de hirtelen halála miatt sajnos nem kerülhetett sor erre. Próbáltam hát, amennyire tőlem telt, hiányát pótolni. Egyrészt rámutattam korszakos érdemeire, hiszen ő volt az, aki évtizedeken át – olykor mostoha viszonyok között is – szorgosan kutatta a Hunyadiak korát, és ennek nyomán mind a belpolitikáról, mind a korabeli gazdaságról és hadviselésről alapvetően új képet alakított ki. Szomorú, hogy az évfordulóra megjelent „Nándorfehérvártól Mohácsig” című nagy hadtörténeti munkája kiadását sem érthette meg. Az egész Mátyás-

kiállítás, s hozzá a nagyszerű katalógus szintén az ő ideája volt. Mindazt, amit ő Mátyásról feltárt rendkívül gazdag tárgykörben, már a külföld is hasznosíthatja, most, hogy Mátyás-életrajza végre kitűnő angol fordításban is hozzáférhető. Így hát Kubinyi is „szólt belőlem”, az ő eredményeiről is beszéltem. És mert az Akadémia sajátos történelemmel és saját tradícióval bíró testület, fontosnak véltem azt is, hogy egyik „örlelkének” – kinek öt szobra áll az épületben és hivatali lakása múzeum – szavait és szellemét is megidézzem. Arany Mátyás-képét vázoltam hát, ami korántsem merül ki a Hunyadi-balladákörben. A „Stanzák Mátyás dalünnepére” című töredékét hoztam elemző módon összefüggésbe a „Toldi szerelmé”-vel, illetve azzal a magyar dicsőségképpel, melyet Arany alkotott magának – annak minden szépségével, nagyságával, törekenységével és mulandóságával egyszerre. Ezután nagyot fordítva a dolgon, arról beszéltem, hogy Arany (mint főtítkár, nem mint költő) hogyan jelölte ki a pozitívizmus korában máig ható érvénnyel azt a feladatkört, amit a nemzeti tudománynak kell elvégeznie. Nem holmi magyarkodással, hanem azzal, hogy ezt az országot, kultúrát, amit a sors ránk hagyott, nekünk kell a kor legjobb színvonalán feltárni és értékeit tovább adni a geológiától az irodalomig, az összes tudományágban.

A Mátyás-évforduló elmúlt, ám a honi tudománynak még jócskán maradtak „köz-tartozásai”. Kérlek, szólj ezekről is.

Amikor Fraknói a Millennium előestéjén két kötetben közzétette Mátyás levelezését, Acsády Ignác nyomban jelezte, hogy ez mind igen szép, hanem csak töredék, s azzal felsorolt vagy húsz külföldi lelőhelyet, ahol még biztosan vannak Mátyás-levelek, nem szólva a hazai levéltárakról. Később Szakály Ferenc hasonló hiánylistát állított össze, majd Kubinyi is – mindhiába, Hunyadi-kori oklevéltárunk máig sincs... Hogy miért? Mert a latinoktatás elsorvasztása miatt mára elfogytak a hadra fogható történések, akik még oklevelet tudnak olvasni – holott az átnézendő anyag tényleg hatalmas. Így aztán kénytelenek vagyunk nem csak Fraknói-féle, hanem jóval korábbi, például Teleki-féle okmánykiadásokat használni, sőt akad olyan oklevél is, amit utoljára a kassai jezsuiták adtak ki a 18. században. A másik nagy adósság, hogy a Hunyadi-kor ma is csak egy jókora lyuk a történettudományi kézikönyvben, mivel ez a korszak egyszerűen megíratlan. Egy ilyen agytorna után pedig, amit a Mátyás-év hozott, ezek az alaphiányok csak még inkább szembetűnők.

A tavalyi nem csak a reneszánsz, ám egyben a Biblia éve és a Nyugat indulásának centenáriuma is volt. Mit gondolsz, mennyiben fér össze ez a három nagy tradíció, és vajon miféle életművek hitelesítik összetartozásukat?

Egy hárombetűs névvel felelek: Ady... Az ő költészetében, azt hiszem, mindez sűrítetten együtt van: a Mátyás- vagy reneszánszosztalgia, a Biblia második és mélyebb anyanyelvként való folytonos használata és a Nyugat nagy dilemmái. Itt van például egyik legismertebb verse: a „Fölszállott a páva”. Kezdődik és végződik egy rabének két sorával. Előtte a „Gyáva Barla diák” című vers áll a „Magyar Messiások” című ciklusban – a „Vér és Arany” éppen 101 éve megjelent kötetében! –, utána pedig a „Mátyás bolond diákja”. Ha tehát így nézzük, ez egy triád a „Magyar Messiások” ciklusán belül, melynek alapkérdését kielezeten veti fel. Az alapkérdés pedig nyilván az élet vagy halál. A „Minden titkok ver-seiből” tudjuk, hogy Ady rózsafüzérciklusokba szerkeszti verseit, melyek közt éppúgy tit-

kok vannak, mint a szent olvasóban. Az „A magyarság titkai” ciklusban dühödten ki is fakad, hogy ő már nagyobbakra szeretne nézni, és nem kíván örökké abban a malomban őrlődni, hogy a magyarság megmarad-e vagy sem, hanem az egész emberiség sorsa, a teljes élet izgatja – az örök élet, ami nem ellentéte életnek, halálnak, hanem mindkettőt magában foglalja. Ebből a távlatból szeretné végre látni a dolgokat, nem pedig folyton alulról. Itt viszont még nem így dolgozik, hanem mit mond? „Vagy bolondok vagyunk s elveszünk egy szálig, vagy ez a mi hitünk valóságra válik.” És itt van a Biblia, hiszen ez már-már szó szerinti idézet Szent Páltól, aki azt mondja: ha Jézus nem támadt fel, akkor a mi hitünk bolondság. Ehhez jön még, amit Móser Zoltán írt meg egy gyönyörű néprajzi tanulmányban, hogy a páva valójában feltámadás-szimbólum. Adyban tehát mindez még együtt van.

Mint írásaid közel félszáz oldalas bibliográfiája mutatja, a filológiai, műfaji és életrajzi rejtélyek éppoly szenvedéllyel izgatnak, mint az eszmetörténeti összefüggések, s a kezdetektől a kortársakig úgyszólván teljes rálátásod van irodalmunk egészére. Mit gondolsz, Babits, Szerb Antal vagy Horváth János óta miért ritkultak úgy meg az efféle tudós literátorok, akik a művek és szerzők sokszínű univerzumát még eleven egésznek látják?

Kezdjük a végén: te az egyszemélyes irodalomtörténetet hozod példának. Tény, hogy ilyen az elmúlt évtizedekben csak kevés született. Még 1945 előtt Féja Géza írt egyet három kötetben, majd Simon István és Nemeskürty István is próbát tett vele, ám ezek mára jórészt elavult írói teljesítmények. A kor nem kedvezett az ilyen vállalkozásoknak, és persze a kiadáspolitika se. Itt tehát nem csak alkatról, szemléletről van szó, hanem épp annyira tudományról és politikáról is. A Bóka–Pándi-féle rövid összefoglalók után az Irodalomtudományi Intézetet 1957-ben legfőképp azért alapították, hogy egy új magyar irodalomtörténetet hozzon létre Sötér István irányításával. A munka számos kiváló szerző bevonásával viszonylag hamar elkészült. Nem is avult el olyan gyorsan, ahogy elavulhatott volna, ha szerkesztőit lelkük mélyén nem az Eötvös Kollégium és Horváth János hagyományai lelkesítik, hiszen Sötér, Klaniczay és Pándi mind Eötvös-kollégisták voltak. Ám ha végignézzük a „Spenót” vagy a „Sóska” 2×6 kötetét (az utóbbi sorozat szerkesztője már Béládi Miklós és Rónay László volt), azt látjuk, hogy a történelmi teleológia, a korszak megkerülhetetlen vulgármarxizmusa, eleve meghiúsította az egységes narrációt. Ami nem jelenti azt, hogy nincsenek bennük kiváló fejezetek, csupán hogy minél inkább közelítünk a jelenhez, annál jobban betolakszik a „szocialista rögválóság”, ami nem elég, hogy van (volt), hanem mindig is akart lenni... Már akár Szent István korában is ott mocorgott volna, ha Klaniczay Tibor beengedi az első két kötetbe.

Szerencsére nem tette, talán arra gondolva: épp elég helye lesz annak a Szabolcsi Miklósról bízott utolsó kettőben is...

Igen, Klaniczay egyik vitathatatlan érdeme, hogy tudott nemet mondani. Mikor a különböző szovjetunióbeli konferenciákon, ahol a grúz és a kínai „reneszánszot” próbálták szocialista előzményként az olasz mellé belopni, mindig azt mondta, hogy „nyet”: a kettő nem ugyanaz, és ne tessék ideologizálni ott, ahol csakis a historikus megközelítésnek van helye. Időnként összerántottak keletnémet, albán, mongol és szovjet tudósokat eligazításra s hogy megvitassák a szocialista-realista irodalom időszerű kérdéseit. A '70-es évek közepén meghalt a szovjet akadémiai intézet igazgatója, és utóda – ha jól emlékszem,

Kuznyecov elvtársnak hívták – hozzánk is ellátogatott a Ménesi úti intézetbe. Kuznyecov elvtárs szidalmazta a formalizmust, az avantgárdot, a képverset és a többi szörnyűséget, amellyel az imperialisták kísérleteznek, csak hogy kiüssék józan eszéből a derék lakosságot, holott az, ha tehetné, éjjel-nappal szocreál regényeket falna. Akkor Szabolcsi felállt s azt mondta: „Kuznyecov elvtárs, most jövök Lisszabonból – ott már csak igazán forradalom van! –, s hát képzelje: a kommunisták ott szekfűalakú verseket publikálnak!” Mire kitört a röhögés, és Kuznyecov elvtárs érezte, hogy ez nem az ő terepe...

Jó tíz éve állsz az Irodalomtudományi Intézet élén, bár a Ménesi úti épületben sokkal régebb óta otthonos vagy. Melyek a legkorábbi emlékeid az Eötvös Kollégiumról és „társbérőljéről”, az akadémiai intézetről?

A kollégiumban, budapesti lévén, én csak „külső tag” lehettem, ám azért itt ültem késő estig, többnyire a könyvtárban. Az első év elején a latin szakosoknak mindjárt rendeztek egy ismerkedési estet, úgyhogy én kezdettől otthon éreztem magam; egyetem után pedig rögtön az intézetbe kerültem gyakornoknak, s azóta is itt dolgozom. Azt hiszem, igen nagy szerencsém, hogy Bánhegyi György, kedves gimnáziumi latintanárom, ugyancsak Eötvös-kollégista volt. Ő bizantinológusként indult, majd amikor a görög- és latinoktatást az '50-es években beszüntették, elvégezte az egyetemet fizika-kémia szakon is, és ő lett az ország legkiválóbb kémiatanára; Erdey-Grúz Tibor, aki vegyészként az Akadémia főtitkára volt, maga is támogatta, hogy egy központi kémia szakkört indítson az Eötvös Gimnáziumban. Ide még olyan bölcsész hajlamú egyedek is eljártak, mint én, mert ahogy Bánhegyi tanár úr a kémiát előadta, az maga volt a tudomány és a filozófia kvintesszenciája. Hatására már gimnazistaként Heisenberget olvastam, a latinóráin pedig megismertük az antik szerzőket és az ókori történelmet. Számomra ő volt, aki az Eötvös Kollégiumot eleven valóságként megtestestítette. Szemináriumvezetőként később sok éven át tanítottam itt magam is.

Bölcsész diplomádat – épp negyven éve – latin-görög-iranisztika szakon szerezted. Honnan van benned ez a nyelvek iránti különös libidó?

Azt hiszem, még családi örökség. A szüleim eredetileg bácskaiak, és mint minden bácskai család, az övék is többnyelvű volt: a magyaron kívül szerbül, horvátul, németül is jól értett. A soknyelvűséghez járult az is, hogy én már öt-hat évesen eljártam ministrálni; a liturgia akkor még latinul folyt, s én csakhamar lelkesen fújtam a ministránsok szövegét. Emiatt később, mikor a gimnáziumban latinul kezdtem tanulni, az a furcsa érzésem támadt, hogy én már régóta beszélem ezt a nyelvet. A nagybátyám teológiaprofesszor volt, a Hittudományi Akadémia rektora, aki még a '30-as években került ki ösztöndíjasként Rómába, ahol az Institutum Biblicumban 15 keleti nyelvet kellett megtanulnia. Tudott arabul, perzsául, szírül – minden olyan nyelven, ami a Biblia keleti filológiájának megértéséhez elengedhetetlen. Mikor gimnazistaként latinul kezdtem tanulni, majd az egyetemen latin-görög-perzsa szakos lettem, ő szerzett nekem könyveket. Ma is azt a szótárt használom, amit még tőle kaptam ajándékba.

A felsoroltakon kívül miféle nyelveket ismersz még?

A szüleim úgy gondolták, németül tudni kell, ezért magántanárhoz jártattak. A gimnáziumban a latin – mint fő nyelv – mellett kötelező volt az orosz, ebből utóbb záróvizsgát is tettem. Angolul előbb a József Attila Szabadegyetemen, majd az orientalisztika szakon tanultam, ahol ez kötelező volt. Görög tudásom alapjait Tegye tanár úrnak köszönhetem,

a perzsához pedig segédnyelvként a szanszkritot, arabot, kurdot és oszétot is ismernünk kellett. Franciául az Eötvös Kollégium kurzusán tanultam, párhuzamosan az olasszal. Még ugyancsak a kollégiumban kezdtem el csehül, otthon pedig horvátul tanulni. Szerbül, horvátul nemigen beszélek, de azért sok mindent megértek. Egy ideig még lengyelül is tanultam a Lengyel Intézetben, és egyetemistaként a spanyolba, portugálba is belekóstoltam...

Tudospályádát megszakítva 1991-től négy éven át nagykövet voltál Rómában. Hogyan emlékszel e diplomáciai közjátékra?

Az egy „hőskorszak” volt... A szovjet táborból frissen szabadult országok csupa irodalmárt és tudóst küldtek ki nyugati diplomatának. Kollégáim közül a legjobb barátom a lengyel nagykövet volt, civilben filmtörténész, Jancsó Miklósról írott könyvét magyarul is kiadták. Albán kollégám középkorász volt a tiranai történettudományi intézetéből, a bolgár jeles műfordító, a francia új regény értő tolmácsolója... Négy év alatt különben hét olasz külügyminisztert értem meg a sűrű kormányválságok miatt. Az általam megismert olasz politikusok őszinte rokonszenvvel éreztek irántunk, jórészt még '56 miatt, ami egész Itáliát mélyen megrázta. Ők e példátlan hősiességet valahogy magától értődően kapcsolták össze kamaszkoruk kedvenc olvasmányával, a „A Pál utcai fiúk”-kal. Amikor 1991 őszén a megbízólevelem átadtam Cossiga elnöknek, a szigorú protokollal végezve szobájába hívott és azt kérdezte: „Mi van az emléktáblával?”. Kérdezem, melyikkel. Hát a Pál utcaival, mondja. Mert ő ott volt az avatásán, de legutóbb, mikor nálunk járt, sajnos nem jutott el a Pál utcába, hogy lássa, megvan-e még a kétnyelvű emléktábla a legkedvesebb ifjúkori regénye színhelyén... Szóval, mindjárt megvolt köztünk a barátság! Később Mátyas és Beatrix hóraskönyvét is elvittem ajándékba neki, persze, csak hasonmás kiadásban. Azt mondta, ezt a kincset jobb, ha hazaviszi, mert az irodájából lopják a szép könyveket...

Manapság sokan kárhozzatják a humán műveltség gyorsuló erózióját. Tény, hogy évtizedek óta romlik az olvasási és a szövegértési készség, s hogy főként a régebbi korok nyelvi, irodalmi és eszmeörökségét mind nehezebb átadni. Mit gondolsz erről, úgyis, mint régóta gyakorló oktató, kipróbált tankönyv- és lexikonszerző s a néhai „Matura-sorozat” mentora?

A Matura-sorozat megszűnését ma is gyászolom, a kiadóváltás sajnos a halálát hozta, bár úgy hallom, használják ma is – inkább egyetemisták, mint középiskolások – azt a harminc-egynéhány kötetet, ami a '90-es években megjelent. A latinoktatás kiirtása felmérhetetlen kárt okozott mindenütt, s ez sürgősen reparálandó, mint mára már majdnem mindenütt belátták. Néhol egészen mesébe illő fordulat segített ehhez, mint például New Yorkban, ahol latin gimnázium már alig maradt mutatóban, mikor a Micimackó Lénárd Sándor latin fordításában bombasiker lett, s maguk a gyerekek kezdték el követelni, hogy olyan iskolába írassák őket, ahol latinul tanulhatnak. Kénytelenek voltak hát újra megnyitni egy sor iskolát, és bármi bizarrnak tűnjék, a New York-i latinoktatást jórészt a Micimackó és Lénárd Sándor mentette meg...

Miközben nálunk ma egyházi gimnázium is akad, ahol még választott tárgyként sem lehet latinul tanulni...

Ez rémes. Amikor én gimnazistaként görögöt akartam tanulni, egy hely volt csak, a Radnóti. Az Eötvösben nem lehetett, nem mintha nem lett volna tanár, hanem mert nem engedték. Most már talán tanár se volna. Szerintem a latin iránti érdeklődés megvan, csak

elfojtják. Ezt azért is tudom, mert a Neolatin Tanszéki Csoport, amit Szegeden vezetek, évek óta rendez középiskolás latin versenyeket a dél-alföldi megyékben. Kollégám, Kasza Péter, aki a spiritus rektora ezeknek, maga is sokáig tanított latint egy makói gimnáziumban. Ő mondja, hogy legfőképp a szülőket kell győzködni: ha egyszer a latinba belefog a gyerek, meglátják, szeretni fogja. Az a sivár és földhözragadtan prakticista szemlélet, ami a mai mindennapi életet uralja, az írástudatlansággal, az állandó tévézéssel és a járvány-szerűen pusztító hülyeséggel, sehová sem vezet. Közben meg egymás után füstölik ki a latin osztályokat. Nemcsak nálunk, világszerte végigsöpört ez az antitradicionalista hisztéria, és mindenütt szörnyű eredményekre vezetett. Németországban nincs központi, csak tartományi oktatási terv, de ott is kiderült ennek a csődje. Még Belgium tartja magát a legjobban, ez ma is a latinoktatás egyik bástyája. Olasz kollégáim viszont tanulmányokat írtak arról, hogy Berlinger, aki az én követi működésem után nem sokkal lett oktatási miniszter, nem csupán a latinoktatást szüntette meg egy sor közoktatási intézményben, hanem az olasz klasszikusokba is belenyúlt. Ma már az olasz diákoknak nem kötelező Dantét vagy Petrarcat olvasni! Meg is látszik az eredménye: olasz barátaim kétségbeesve látják, hogy Amerikában ma hatszor annyian értenek Dantéhoz, mint a szülőföldjén. És vannak tengerentúli egyetemek, ahol külön csarnokokat kellett építeni a Dante-oktatáshoz, mert nem fértek a régi termekbe, főként amióta a spanyol ajkúak aránya Amerikában is egyre nő, ami az olasz iránti érdeklődést is megsokszorozta. Ez tehát ugyanaz az eset, mint a latinra fordított Micimackó diadalútja New Yorkban... Lehet, hogy végül Amerika fogja Európát megmenteni saját oktalanságától, amivel latin gyökerű, klasszikus kultúráját ellökné magától?

Régi és újabb irodalmunk értékelése körül évtizedek óta dúl a „kánon-vita”. Élénken emlékszem például még a te '80-as évek kezdetén a régi Mozgó Világban publikált vakmerőn „revizionista” írásaidra, melyekben többek közt Mészöly Miklós, Hajnóczy, Nádas és Esterházy „kanonizálását” sürgetted. Hogy látod ezt ma?

A kánon folyton változik. Gondolj csak arra, hogy Balassi – és itt Kőszegi Péter új, nagyszerű Balassi-életrajzára kell utalnom, amelynek második kötete az idén jelenik meg – szóval, Balassinak már akkor is neve volt, mikor alig ismerték, hiszen a Balassa-kódex a szerelmes verseivel, egészen az 1870-es évekig kéziratban maradt. Az egyházi énekeskönyvek – akár magánolvasmányok, akár gyülekezeti éneklésre szánták őket – többnyire nem tüntették fel a szerzőt, kivéve Balassit és Zrínyit. Balassi tehát már akkor is „valaki” volt, kivívta a kánonban helyét, ami később kitágult, ahogy a „világi” költőt is megismerték. A másik épp fordított eset: Zrínyié, aki a maga költségén kiadta művét, hisz volt elég pénze, nem szorult mecénásra. Fenn is maradt belőle jó pár példány, s lám, mégis: költőként sokáig a legnagyobb értetlenség fogadta! Zrínyit még Weöres Sándor is botladozó-nak, recsegőnek, harciasnak, röviden: költőietlennek tartotta. Nagy figura, de kisebb költő, mondta Weöres, azok után, hogy a „Zrínyi és Tasso”-ban már Arany is megmutatta világirodalmi nagyságát és távlatait! Gyöngyössy ugyanakkor, aki korábban a kánon abszolút kegyeltje volt, egyszerre – merőben igazságtalanul – Zrínyi árnyékába szorult, és Jankovics József kollégám, barátom már vagy húsz éve dolgozik a költői rehabilitálásán. A kánon tehát magától alakul, miközben az irodalomtudomány, a kritika is szüntelen alakítja, ahogy a közízlés, a divat, a tankönyvek és a tananyag is. Ez egyrészt magától értődik, másrészt néha csak alibiként szolgál a felelősség áthárítására. Az ugyanis semmiképp nem

fogható az izlésváltozásra és a szabadságra, hogy a magyarórák számát vészesen csökkentve egy sor jelentős szerző és mű időhiány miatt egyszerűen kimarad. Az én időmben még naponta volt magyaróra, néha kettő is, s amellet irodalomszakkör, melyet Tamás Attila, egyik legkiválóbb irodalomtörténészünk vezetett, aki nemcsak Illyés Gyulával, Arannyal, József Attilával, hanem az élő költéssel is megismertetett. Márpedig középiskolai írás- és olvasásokítás nélkül semmi sincs. Ma olyan hallgatók tódulnak még a bölcsészkarra is, akik írni-olvasni se tudnak. Pár éve azt mondtam az új elsősöknek: remélem, maguk többet tudnak, mint az előző évfolyam hallgatói, akik nagy büszkén azt hitték magukról, hogy diszlexiások, holott csak analfabéták voltak. Tréfának szántam, de senki nem nevetett – talán mert e két szó jelentésén töprengtek.

Nincs fél éve, hogy az ÉS-ben élénk vita támadt a fél tucat rivális irodalom-tan-könyvcsomagról a mára jócskán megfonnyadt „Spenót” helyett magát kínáló, új ösz-szegző munka: „A magyar irodalom története” is jócskán felkavarta a kedélyeket. Mit gondolsz, miért?

Én csak az utóbbiról szólhatok, mert tankönyvvel már nem foglalkozom – bár korábban Zrínyitől Krúdyig sok szerzőről írtam a második és harmadikos gimnáziumi csomagban. Ami „A magyar irodalom története” című munkát illeti, az nem kézikönyv, hanem egy háromkötetes tanulmánygyűjtemény; így a benne foglalt tanulmányokat is egyenként kell megítélni. Nyilvánvaló, hogy egy ilyen gyűjtemény aligha pótolhat egy átfogó és komplex irodalomtörténetet, mindezt elég egyöntetűen így látta a viszonylag erős kritika, az Írószövetség még konferenciát is rendezett róla. Hadd említsem itt azt is, hogy intézetünkben javában készül egy háromkötetes, új kézikönyv, amely „A magyarországi irodalmak története” címen fog megjelenni. Ebben visszatérünk a többnyelvűség alapproblémájához. Részben úgy, hogy folytatjuk a latin nyelvű irodalom történetét – ami korántsem szűnt meg 1472-vel, ahol a „Spenót” kényszerűen félbe hagyta –, hanem tovább élt még legalábbis 1850-ig, mi több, egész napjainkig, hiszen latin költők ma is élnek még köztünk, az egyik legkiválóbb: Fehér Bence, a Károly Gáspár Református Egyetem tanára, két éve *Az ember tragédiáját* is bravúrosan lefordította. A másik nagy vonulat a kulturális és nyelvi sokszínűség lesz e háromkötetes műben. Mert nyilvánvaló, hogy egész más hagyományt követ az erdélyi szász, a szepességi szász, vagy épp a bánáti sváb irodalmiság. Emellett munkánk felöleli még a szétválásig a magyarországi szlovák irodalom történetét, csakúgy, mint a ruszint, a magyarországi szlovént, örményt, zsidót (beleértve a héber és jiddis nyelvűt is), horvátból pedig azt, ami a történelmi Magyarországon keletkezett, azaz a kaj dialektusban írott műveket. A horvát irodalomnak amúgy is igen sok köze van – latin és horvát nyelvű változatában éppúgy – a magyarhoz. Elég talán csak arra utalni, hogy a horvátok teljes joggal nemzeti klasszikusuknak tartják Zrínyi Pétert, aki a bátyja művét horvátra adaptálta. Új köteteinkben persze nem lesznek teljes szerb vagy horvát irodalomtörténetek, ám mindannak, amit a régi Magyarországon írtak, együtt kell lennie benne. Nekünk a teljes hazai irodalmiságot kell rekonstruálnunk, ami távolról sem csak egy nyelvű volt.

Irodalmunk itáliai presztízsét alighanem még Janus Pannonius alapozta meg – mai népszerűségét viszont már korántsem csak Molnár Ferenc és Márai könyveinek kiugró „fogyáslistái” jelzik. Kik az új kedvencek, és minek köszönhető ez a tartós érdeklődés?

A két háború közt furcsa mód a legtöbbet Herczeg Ferencet fordították, bár Lengyel Menyhért is nagy siker volt. Az igazi áttörést viszont jó tíz éve Márai hozta meg, az ő felfedezése bombaként hatott – a Corriere della Sera, emlékszem, külön számot is szentelt neki. Az olaszok amúgy máig se értik, miként lehet, hogy egy ilyen nagy író köztük élt, és még csak nem is ismerték. Márait azóta is kiadják, Nápolyban él a fordítója: Marinella D’Alessandro, Tordai Zádor felesége, aki magyarul, olaszul egyforma tökélyen ír és beszél. A fordító személye különben döntő lehet, hisz éppen Márai naplójából tudjuk, hogy őt már a két háború között is fordították olaszra, ám az gyatrán sikerült, dilettáns munka volt. Vagy tizenöt éve hasonló sikerként robbant be Krúdy két könyve: *A vörös postakocsi* és *az Aranykéz utcai szép napok* is Gianpiero Cavaglia, egy azóta fiatalon elhunyt, zseniális torinói filozófiatörténész remek fordításában. A Rubbettino Kiadó húsz éve jelentet meg magyar könyveket; ők Petőfin, Adyn, Kosztolányin kívül tudományos munkákat is kiadnak – például Szűcs Jenő Európa három régiójáról írott alpművét, ami eredetileg a Bibó-émlékkönyvben jelent meg, s most olaszul is szép sikert aratott. A kortársak közül előszeretettel fordítanak Esterházyt és Kertész Imrét; Krasznahorkai még nem tört át, de egész biztosan át fog, mivel a legutóbbi kötete is csodás alaptörténetekkel van tele Peruginoról és az itáliai művészetéről. Kós Károlyt, Erdélyt már felfedezték, Kassák is megjelent olaszul, és ha valami siker lesz, azt sokszor újranyomják. Gondold el, nemrég még Harsányi Zsolt Liszt-életrajzát is kiadták újra!

Ha már irodalmi „exportképességünk” szóba jött, különös paradoxonnak hat, hogy míg itthon olykor legkülönb teljességek is aránylag szerény visszhangra találnak, kortárs prózánk világszerte komoly áttörést ért el az elmúlt egy-másfél évtizedben. Nem csak a Nobel-díjas Kertész Imre, vagy újabban Dragomán György példátlan sikerére gondolok, ám rajtuk kívül még vagy három-négy tucat szerzőjére. Nem gondolod, hogy alkalmi győzelmi jelentéseken túl legfőbb ideje lenne egy átfogó külföldi recepció-történetet összeállítani, legalábbis 50–100 évre visszamenően?

Ez óriási feladat, amit tényleg meg kellene csinálni. Itt az intézetben Rítóók Zsigmond vezetésével korábban folyt egy OTKA-munka, melynek nyomán eddig két kötet jelent meg a műfordításokról. Ha szabad kissé visszatérnem még a mi „Salátának” becézett, új háromkötetes munkánkra – az akadémiai „Spenót” és „Sóska” után kapta e botanikai fedőnevet –, ennek egyik legfőbb újdonsága éppen a fordítások, s ahol lehet, a külföldi recepció gondos számbavétele. Azok a külföldi intézetek, melyekkel együttműködünk, így kiemelten a szlovák és a bolgár, épp ebben segítenek a legtöbbet. A bolgároknál eddig nem volt még Arany-kötet, most lesz, s én boldogan vállaltam, hogy tavasszal bemutatom Szófiában, ha megjelenik. Petőfi ott is nagyon népszerű, és persze Nagy László is, aki bolgár népköltészetet fordított. Mindenesetre sok furcsa, személyes adalékot kell számba venni ahhoz, hogy megértsük: miféle csatornákon jut el irodalmunk olykor a világ legtávolabbi sarkaiba is, és hogy ott miként hat. Egy éve például Vietnamban jártam, ahol a magyar irodalom rendkívül népszerű, mivel hajdanán egy sereg vietnami diák tanult itt, akik nem felejtettek el magyarul, és valamiért máig kedves nekik ez az ország. A Vietnami Magyar Baráti Társaság ma is több ezer tagot számlál. Hanoiban nemrég óriási sikert aratott a *Bánk*

Bán, egy Zong nevű barátunk fordításában, akit még Eötvös-kollégista korából ismerek. Ő fordította különben Kafka *Perét* is – magyarból, mert Vietnamban nem akadt senki, aki németből vállalta volna. Most Kertész Imréről kellett beszéljen, s utána kis híján hárman is hajba kaptak, hogy ki kapja meg könyveit fordításra. Egyik este Zong meghívott magához Hanoi külvárosába, ahol egy Moszkvában végzett művészettörténész barátja is jelen volt. Elkezdett bombázni egy sor szakmai kérdéssel Hamvas Béláról. Kérdezem, honnan ismeri, hiszen nem is tud magyarul. Nem, mondta, ám azért minden művét olvasta, mert megvan neki szerbül, és az orosz tudásával azt egy vietnámi is jól megérti... Szerbiában egyébként óriási kultusza van Hamvasnak ma is, összes művét lefordították, s egy neves szerb komponista még kantátát is írt a tiszteletére!

Új év – új tervek... Mire készül az idén a hazai irodalomtudomány és személy szerint te?

Ez az év az én szűkebb szakmám, a neolatin irodalomkutatás szempontjából fontosnak ígérkezik, mivel 13. világkonferenciánkat idén Uppsalában tartjuk, Linné nagy múltú egyetemén, amire a 300 résztvevő közül máris vagy 30 magyar kolléga jelentkezését fogadták el. Ez a nemzetközi tudós társaság 1970 óta fogja össze a neolatin, vagyis az 1300-tól napjainkig folytonos latin irodalom kutatóit, Új-Zélandtól Belorusszián át Argentínáig. (Az előzőt három éve mi rendeztük Budapesten.) Emellett idén lesz Kazinczy születésének 250. évfordulója, több konferenciával és megemlékezéssel; ezek előkészítése is részben az Intézet feladata, miként korábban a József Attila- és Balassi-évfordulók, vagy tavaly a Nyugat, Mátyás és a Biblia éve esetében volt. A Kazinczy-életmű új nagy digitális összkiadása is, remélem, elkészül az idén, amely jeles poétánk és irodalomszervezőnk több eddig még nem publikált kéziratát is közreadja.

